

KARKOTETTU PYHÄ PALAA TAKAISIN: Venäjän ja Intian filosofian vertailua

niin & näin 1/95 oli keskeisesti omistettu venäläiselle filosofialle. Tämä antoi kirjoitusten pinnallisellekin lukijalle monipuolisen kuvan kohteestaan, jossa ainakin kaksi seikkaa korostuu: 1) Venäjällä on todella ollut omaperäistä, muusta länsimaisesta traditiosta paljossa eroavaa filosofiaa ja 2) valtaosalta tuo filosofia on ollut uskontokeskeistä, ihmisen ja Jumalan tai jumaluuden välisiin suhteisiin keskittyvää filosofiaa, mikä kai eniten erottaa sen muusta samanlaisesta eurooppalaisesta ajattelusta.

Totean kirjassani *Länsimaiden kaksi uskontoa, kristinusko ja rationalismi* (WSOY 1991), että eurooppalainen sielu on pari tuhatta vuotta kamppailut näiden kahden perinteen kanssa, vuoroon toinen, vuoroon toinen sitä halliten. Alussa rationaalinen hellenismi hallitsi Platon ja Aristoteles voimakasikkominaan. Sitten valtionuskonnoksi julistettu kristinusko syrjäytti pakanalliseksi leimatun vastustajansa, vaikka Troijan puuhuvosen tavoin omaksui pitkälle sen logiikan ja monet ideat oman teologiansakin aineksiksi.

Keskiajalla Aristoteles syrjäytti Platonin kristillisen kulttuurinkin pääfilosofina, arabimaailman ajattelu tulvi Eurooppaan ja renessanssi ym. alkoivat kaivaa maata monopoliaseman vallanneen kristinuskon alta. Vanha antiikin filosofia pääsi uudelleen armoihin ja ajanhengen ekstrovertti naturalismi pani alulle luonnon ilmiöiden tieteellisen tarkastelun, missä palattiin peräti esisokraattiseen luonnonfilosofiaan, valistus kirkollisen hegemonian kukistajana, positivismi ja materialismi seuralaisinaan.

Venäjä pääsi oman filosofiansa alkuun vasta 1700-luvulla, kuten Igor Jevlampjev asian em. numerossa esittää. Teologian yliote filosofista oli siellä vielä vahvempi kuin läntisessä maailmassa. Mutta valistusaika ei tuottanutkaan sitä repeämää, joka syntyi lännessä kirkon ja tieteen, kirkkouskannon ja tieteellisen ajattelun välille.

“Suuntautumiseen vaikutti” Jevlampjevin mukaan idässä se, että “kristinuskoon käännettiin sen itäisessä, ortodoksisessa muodossa”. Tämä ei koskaan rakentanut uskontoa läntisen teologian tapaan filosofisen tarkasti muotoiltujen “ainoiden oikeiden” dogmien varaan. Niin venäläinen filosofian tuotti vankasti kristillispohjaisista omaperäistä ajattelua tieteellisen ajattelun metodipakosta vapaana, taiteisiin ja kirjallisuuteen tukeutuen, Tolstoi, Dostojevski, Solovjev, Berdjajev tunnetuimpina tiennäyttäjinä. Spengler jopa ennusti kristinuskon uuden nousun Venäjällä, ennen loka-kuun vallankumousta. Nyt se harha on poissa, joten...

“Vaikka maapallo onkin ollut yhdentymässä, on yhä monia aloja, missä ollaan pahasti rajoittuneita vain omaan kansaan tai kulttuuri-piiriin”, kirjoitin *Kanavassa* (4/1991) ja jatkoin: “Esimerkiksi filosofiaa harrastetaan yliopistoissamme ikäänkuin länsimaiden ulkopuolella ei olisi mitään merkittävää ajattelua.” Tämä pätee sanatarkasti em. venäläisenkin filosofian kohdalla. Tarkoitin sillä kuitenkin länsimaita paljon vanhempaa ja laajempaa intialaista filosofi-

Kirjeitä lukijoilta

fiata, joka loistaa lähes täysin poissaolollaan yliopistoissamme, mutta jota itse olen viime vuodet viljellyt Tampereen yliopistossa.

Venäjä ja Intia ovat maantieteellisesti läheisiä naapureita. Ne ovat sitä olleet poliittisestikin sotien jälkeisen ajan. Yhteyksiä löytyy myös uskonnon ja filosofian alueella, ainakin selvästi enemmän kuin länsimaisen filosofian kohdalla. Intialaisesta ajattelusta puuttuu vuosituhanisien mitalta se kohtalokas repeämä, joka valistuksesta alkaen on jakanut eurooppalaisen kulttuurin uskon ja järjen, rationalismin ja kirkkouskannon kahteen valtaleiriin. Filosofia on siellä aina lähtenyt liikkeelle absoluutista, täydellisestä ja kaikkea läpäisevästä mystis-metafysisestä alkuperusteesta nimenään *Brahman*. Tällä kohtaa yhteydet ovat varsinkin venäläiseen eksistentialismiin mitä ilmeisimmät.

Filosofiaa ei voi olla olemassa ilman merkittävää metafysiikkaa. Länsimainen anglosaksinen positivismi yritti kuitenkin kitkeä kaiken metafysiikan empiiris-loogisessa hybriksessään ja jätti tämän nihilistisen elintasomammonistisen valtiamaailman vaille kestävästä henkistä perustaa. Ulkoisen luonnon aarteiden hillitön raiskaaminen jätti totaalisesti ihmisen sisäisen maailman, sielun — ja Jumalan — sivuun, venäläisen ja intialaisen filosofian keskeiset kohteet.

Venäläisistä filosofeista Semjon Frank näyttää keskeisine ajatuksineen tulevan lähimmäs modernin Intian johtavaa joogafilosofiaa, Sri Aurobindoa.* Jevlampjevin mukaan sekä Solovjev että Berdjajev toteavat, että “korkein jumalallinen todellisuus (Absoluutti) on ihmiselle annettu vain mystisessä, rationaalisen ylittävässä aktissa.” Tämä pätee sanatarkasti tällä yleisellä tasolla myös Sri Aurobindon metafysiikkaan.

* Sri Aurobindo — elämä ja ajattelu. Tampereen yliopisto 1994.

Kun Solovjev jää pulaan absoluutin hyvyyden ja ihmisen pahuuden välillä, “Frank kehittää johdonmukaisesti filosofiansa omaperäisimmän osan - uuden ihmiskäsityksen.” Aivan saman voi sanoa myös Sri Aurobindosta. Sillä, vaikka hän pitkälle nojautuu kolmenkin tuhatvuoden takaiseen *Vedojen, Upanishadien* ym. näkemyksiin, hän on uudistanut juuri intialaista ihmiskäsitystä radikaalisti yksilöllisen vapauden ja vastuun suuntaan. Frankista hänet erottaa vain kosmologinen evoluutioteoria hierarkkisine tasoinen, missä hän taas tulee lähelle paleontologi Teilhard de Chardinin ajattelua.

Kun Ivan Iljin Venäjällä Hegelin absoluuttia tulkittiin pitää “kaikkiihyteyttä vain ideaalina” ja sisäisesti ristiriitaisena sekä asettaa ihmisen “absoluuttiseen vastuuseen kaikesta mitä maailmassa tapahtuu”, hylkää Sri Aurobindo nämä mielettömät väitteet vahvoihin vanha- ja uusintialaisiin perusteisiin. Kaikkiihyteys on teleologinen ideaali ihmisen kohdalla, joka aikanaan täydellistyy (karma ja reinkarnaatio) konkreettisesti, Buddha, Jeesus ym. edellä kävijöinä. Ihmisen vastuu rajoittuu tietysti vain hänen mahdollisuuksiinsa vaikuttaa asioihin, ei totaalisesti, koska ihminen ei ole jumala — vielä!

Länsimainen prometeis-faustinen kulttuuri on mitä ilmeisimmin perikatonsa (Spengler ym.) edessä sen yrittäessä yksin järkeen, tekniikkaan, tehokkuuteen ja rajattoman talouskasvun mielettömyyteen takertuen nousta itse itselleen kaivamastaan postmodernista kaaoksesta. “Eurooppa on vain pieni aasialainen niemimaa”, tapasi Nietzsche tuon kuulun avastaan todeta. Tämä ei merkitse sitä, että meidän tulisi lännessä alkaa apinoida itää, vaan nähdä oman uskonnollis-aatteellisen rappiomme syvyys ja sen syyt.

Entä sitten Venäjä ja sen muu kuin eksistentiaalinen filosofia, joka ei suinkaan sattumalta noussut varoittajaksi länsimaisen tieteellisteknisen positivismin ja mammonismin edessä? Erna Oesch toteaa em. lehdessä, että fenomenologiakin oli Venäjällä elossa ja pitkällä jopa “ennakoiden niitä kysymyksenasetteluja, jotka tulivat keskeisiksi muun muassa Martin Heideggerin, Hans-Georg Gadamerin ja Paul Ricoeurin ajattelussa.” Myös “tapaus Meier” viittaa venäläisen filosofian Jumalan ja ihmisen väliseen dialektiikkaan, joka on kaikkien suurten kulttuurien ajattelussa toki merkittävämpi teema kuin jokin stalinistinen neuvostodialektiikka, kuten Heikki Mäki-Kulmala kuvia kumartamattomassa tutkielmassaan terävästi osoittaa.

Kysymys siitä, “onko Venäjällä filosofiaa” on siten tieteenhistoriallisesti mielekäs kysymys, mutta kielteisesti siihen voivat vastata vain umpiuskovat empiristit tai positivistit tai materialistit. Kunhan länsimainen filosofia vapautuu modernin rationalisminsa harhoista ja umpihämärän postmoderninsa houkutuksista, se voi taas alkaa osallistua vakavaan filosofiseen keskusteluun, missä “ainoa oikea filosofia” ei rajoitu vain anglosaksiseen perinteeseen.

Matti Luoma,
VTT, kulttuurifilosofian dosentti,
Filosofian ainelaitos, Tampereen yliopisto